ՏԻՐԱՏՈՒՐ ՔՀՆ. ՍԱՐԴԱՐՅԱՆ
Աստվածաբանության դոկտոր

ՈՐ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԵՆՔ ԽՈՍՈՒՄ

Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո քրիստոնեական եկեղեցիների եւ եկեղեցաձեւ համայնքների[1] համար սկսվեց մի նոր շրջան: 1910թ. Շոտլանդիայի Էդինբուրգ քաղաքում միսիոներական միությունների կազմակերպած կոնֆերանսը եւ 1920թ. Կ. Պոլսի հույն ուղղափառ Տիեզերական Պատրիարքի նամակը՝ ուղղված բոլոր քրիստոնյաներին, հիմք դրեցին միջեկեղեցական հարաբերությունների մի նոր փուլի, որն այսօր հայտնի է էկումենիկ շարժում անունով[2]:

20-րդ դարի սկզբից տեղի ունեցան բազմաթիվ միջեկեղեցական հանդիպումներ եւ երկխոսություններ: Ստեղծվեցին Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհուրդը եւ Եւրոպական եկեղեցիների Կոնֆերանսը, ինչպես նաեւ մի շարք այլ կարեւոր կազմակերպություններ, որոնց մասին, սակայն, այստեղ չենք կարող մանրամասն խոսել[3]: Հարկ է միայն նշել, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցին սկսած 1962 թվականից ակտիվորեն մասնակցում է էկումենիկ շարժմանը (մանավանդ Հայաստանի անկախացումից հետո):

Ակնհայտ է, որ միջեկեղեցական հարաբերությունների զարգացման ամենակարեւոր նպատակներից մեկն է եկեղեցիների եւ եկեղեցաձեւ համայնքների միության հարցը: Այստեղ ծագում է աստվածաբանական մի հարց, որի լուծումը կարեւոր եւ հիմնական է ոչ միայն մեր եկեղեցու, այլեւ ընդհանուր միջեկեղեցական հարաբերությունների համար:

Այդ հարցը հետեւյալն է. ինչպիսի՞ միություն ենք կամենում: Ո՞ր միությունը պատվիրեց մեզ Քրիստոս (Յովհ. ԺԷ 21): Երկկողմանի եւ բազմակողմանի բանակցությունները ցույց են տալիս, որ գրեթե յուրաքանչյուր եկեղեցի եկեղեցանման համայն միության իր պատկերացումն ունի: Դրանից է կախված բանակցությունների ուղղությունը: Եւ եթե բանակցության մասնակիցների պատկերացումը միության մասին տարբեր է, ապա դեպի միություն տանող բանակցությունները կարելի է համարել անիրականանալի, քանի որ բանակցության յուրաքանչյուր մասնակից իր նպատակն է հետապնդում: Այս հանգամանքից ելնելով՝ անհրաժեշտ է ներկա միության մոդելները համառոտ կերպով ներկայացնել եւ վերլուծել՝ քննության առնելով նրանց դրական եւ բացասական կողմերը՝ պարզելու համար նրանց ընդունելիությունը Հայ Առաքելական Եկեղեցու համար:

Ա. Օրգանական միության մոդելը

---

1 Նկատի ունենք բողոքականներին եւ քրիստոնեական ոչ ուղղափառ շարժումներին:

2 Տե՛ս Georgios Tsetsis, Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung, S. 167-176, in: Evnemios von Lefka u.a. (Hg.), Die Orthodoxe Kirche. Eine Standortbestimmung an der Jahrtausendwende, Frankfurt, 1999:

3 Միջեկեղեցական հարաբերությունների պատմությունը տե՛ս Peter Neuner, Ökumenische Theologie. Die Suche nach der Einheit der christlichen Kirchen, Darmstadt, 1997; Hansfried Krüger u.a. (Hg.), Ökumene-Lexikon, Frankfurt, 2. Aufl.; Միջեկեղեցական համագործակցության ընթացքում առաջացած փաստաթղթերը տե՛ս Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene, hg. und eingeleitet von Harding Meyer, Damaskinos Papandreou, Hans Jörg Urban, Lukas Vischer, Bd. 1-3, Frankfurt a. Mein, 1991-2004:

1. Առանձնահատկությունը

«Օրգանական» կամ «Կորպորատիվ» միության մոդելը համարվում է ամենահին եկեղեցական միության մոդելը: Այսպիսի միության գաղափարը առաջացել է Անգլիկան Եկեղեցու ծոցում: Կարելի է ասել, որ Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը մինչեւ 20-րդ դարի 70-ական թվականները նախընտրում էր այս մոդելը[4]: Ըստ Անգլիկան Եկեղեցու՝ գոյություն ունի միայն մի Եկեղեցի, որը սակայն, տարածքայնորեն բաժանված է: Մի տարածքում զանազան եկեղեցիների կամ եկեղեցանման համայնքների փոխարեն պետք է գոյություն ունենա միայն մի Եկեղեցի: Այսինքն՝ տարբեր դավանանքներ ունեցող եկեղեցիները պետք է միավորվեն՝ թողնելով իրենց դավանաբանական առանձնահատկությունները: Նրանք, ձուլվելով իրար, կստանան նոր անուն եւ նոր դեմք:

1970 թ. Քենիայի Լիմուռու քաղաքում կայացած Եկեղեցիների համաշխարհային Խորհրդի «Հավատք եւ կարգ» հանձնախմբի կողմից կազմակերպված խորհրդակցության ընթացքում օրգանական միություն կազմելու համար անհրաժեշտ պայմանները շարադրվում են հետեւյալ կերպ.

«Օրգանական միություն ստեղծելու համար պետք է իրականացվեն հետեւյալ պայմանները. մեկ ընդհանուր հավատքի հիմք, մեկ ընդհանուր անուն, ամբողջական կապվածություն միմյանց հետ, ինչպես նաեւ սեփական ինքնությունը կորցնելու պատրաստակամություն եւ, ի վերջո, միասնաբար որոշում կայացնելու հնարավորություն, իսկ առաքելության պատգամը պետք է պայմաններին համապատասխան միասնաբար կատարել»[5]:

2. Բաղադրիչներ

Վերլուծենք վերոնշյալ բաղադրիչները

ա. Դավանաբանական միություն - նոր եկեղեցու անդամների համար պարտադիր հավատքի հանգանակի առկայությունն է, որը պետք է գրված լինի նոր եւ հասկանալի լեզվով: Լիմուռուի փաստաթղթում նշվում է, որ նորակազմ եկեղեցին պետք է փորձի Ավետարանը մեկնաբանել ատրվածաբանական նոր վերլուծությամբ, որը կողմնորոշվում է միջեկեղեցական շարժումով եւ աշխարհի ներկա վիճակով[6]:

բ. Միասնական ղեկավարություն - Օրգանական միության անհրաժեշտ մասերից է: Այն ապահովում է միավորված եկեղեցիների կայացրած որոշումների միասնականությունը, օրինակ՝ Գերագույն Սինոդի միջոցով: Սրան կից կարող են լինել տարածքային կամ տեղական սինոդներ:

գ. Միօրինակ նվիրապետություն - անհրաժեշտ է այնպիսի մի նվիրապետական ատիճան ունենալ, որը ճանաչված լինի որպես ամբողջ եկեղեցու հեղինակությունը վայելող

---

4 *Lothar Lies*, Grundkurs ökumenische Theologie. Von der Spaltung zur Versehnung. Modelle kirchlicher Einheit. Innsbruck / Wien, 2005, էջ 205:

5 Georg Hintzen / Wolfgang Thönissen, Kirchengemeinschaft möglich. Einheitsverständnis und Einheitskonzepte in der Diskussion, Paderborn, 2001, էջ 21:

6 Տե՛ս Georg Hintzen / Wolfgang Thönissen, Kirchengemeinschaft möglich. Einheitsverständnis und Einheitskonzepte in der Diskussion, Paderborn, 2001, էջ 22:

օրակ: Նվիրապետական ասպիճանը ամբողջ մարմնի մի մասն է, որտեղ ներկայացված են միացյալ եկեղեցիները: Այսպիսով՝ մի եկեղեցում գոյություն ունի միայն մեկ նվիրապետական ասպիճան, եւ այդ ասպիճանը միայն մի տեսք ունի: Միացյալ եկեղեցիները կարող են ինքնուրույն որոշել, թե նվիրապետության ո՛ր տեսակն են նախընտրում՝ եպիսկոպոսակա՞ն, թե՞ երիցական:

դ. Միություն վկայության եւ ծառայության մեջ - միացյալ եկեղեցիների ցանկություններից մեկն է: Սրանից ելնելով միացյալ եկեղեցիները պարտադրված են միասնաբար կատարել իրենց առաքելությունը:

ե. Միասնական մեկ կառուցվածք - քանի որ միացյալ եկեղեցիներն իրենց վկայությունը միասնական ծառայությամբ են կատարելու, ապա հարկավոր է նոր եկեղեցու միասնական մի կառուցվածք: Այսինքն՝ հին կառուցվածքների փոխարեն պետք է ստեղծվի մի նոր կառույց:

զ. Այլադավանություն - միացյալ նոր եկեղեցու մեջ այլադավանություն չի կարող լինել: Այսպիսով՝ նորակազմ եկեղեցիները վերդավանական (transconfessional) եկեղեցիներ են:

3. Իրական վերդավանական եկեղեցիներ

Անգլիկան եկեղեցու այս գաղափարը միայն գաղափար չմնաց: Ներկայումս գոյություն ունեն հետեւյալ վերդավանական եկեղեցիները.

Կանադայի Միացյալ Եկեղեցի - հիմնադրվել է 1925 թ.: Այս եկեղեցու անդամներ դարձան բարեփոխված կալվինիստները, երիցական կազմակերպությունները եւ մեթոդիստները:

1927 թ. հիմնադրվել է չինական միացյալ եկեղեցին՝ «Քրիստոսի Եկեղեցին Չինաստանում» անունով: Այստեղ համախմբվեցին Ռեֆորմատորները (կալվինական եւ երիցական), մկրտչականները, մեթոդիստները եւ «Եղբայր ունիաթները»:

1941 թ. հիմնադրվել է Քրիստոսի Եկեղեցին Ճապոնիայում: Այստեղ միանում են խմբեր՝ բարեփոխված կալվինականներից եւ երիցականներից, «Քրիստոսի աշակերտներ»-ից եւ մկրտչականներից:

1947 թ. հիմնադրվում է Հարավային Հնդկաստանի Եկեղեցին: Սրա կազմի մեջ են մտնում անգլիկանները, ռեֆորմացվածները (կալվինիստները, երիցականները եւ մեթոդիստները):

1948 թ. հիմնադրվում է Ֆիլիպինների Քրիստոսի Միացյալ Եկեղեցին, որի կազմի մեջ են մտնում բարեփոխված կալվինիստներն ու երիցականները, մեթոդիստները, «Եղբայր ունիաթները» եւ «Քրիստոսի աշակերտները»:

1970 թ. հիմնադրվում է Պակիստանի Եկեղեցին, որի կազմի մեջ մտնում են այն նույն կրոնական կազմակերպությունները, որոնք միություն էին կազմել Ֆիլիպիններում:

1970 թ. հիմնադրվում է նաեւ Հյուսիսային Հնդկաստանի Եկեղեցին, որի կազմի մեջ են մտնում Անգլիկանները, Բապտիստները, «Քրիստոսի աշակերտները», մեթոդիստները, բարեփոխված կալվինիստներն ու երիցականները, ինչպես նաեւ «Եղբայր ունիաթները»:

4. **Գնահատում**[7]

Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ այս միություններից հեռու մնացին անգամ լյութերականները: Բացի վերոհիշյալ միացյալ եկեղեցիները երբեւիցե միակը չեղան փվյալ տարածքում: Նրանք անդամակցում են Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդին եւ համագործակցում եկեղեցանման համայնքների հետ: Բավական դժվարանում են նրանց հարաբերություններն իրենց մայր եկեղեցիների հետ՝ անգլիկանների եւ ռեֆորմատորների հետ: Եթե անգամ անտեսենք վերոհիշյալ դժվարությունները, ապա ծագում է հետեւյալ հարցը. որքանո՞վ է այսպիսի միության մոդելն իրեն արդարացնում: Այնտեղ, որտեղ անգլիկանները մասնակից էին դառնում միությանը, դժվարություններ էին առաջանում եկեղեցու նվիրապետական ասփիճանը որոշելու պարագայում:

Բավական հետաքրքիր որոշում կայացվեց Հարավային Հնդկաստանում: Միության անդամները պայմանավորվեցին ճանաչել առանց ձեռնադրության հոգեւորականի պաշտոն կատարողներին եւ նույնիսկ համաձայնեցին նրանց չձեռնադրել այն պայմանով, որ նոր եկեղեցու հիմնադրումից հետո ձեռնադրությունը նվիրապետական ասփիճան ստանալու համար այլեւս անհրաժեշտ պայման լինի: Միեւնույն ժամանակ ոչ մի բացատրություն չկա եպիսկոպոսական ասփիճանի վերաբերյալ, յուրաքանչյուրն ազատ է այն ընբռնելու իրեն հարմար կերպով[8]:

Օրգանական Միության վերդավանական եկեղեցիները վստահ են, որ եկեղեցում գոյություն ունեն Խորհուրդներ (Մկրտություն եւ Հաղորդություն), եւ որ եկեղեցին նվիրապետական ասփիճանների կարիք ունի: Սակայն կարեւորագույն հարցերը, թե, ինչպե՞ս են ասփվածաբանորեն մեկնաբանվում խորհուրդները կամ ինչպիսին պետք է լինի նվիրապետական ասփիճանը (երիցական կամ եպիսկոպոսական), այստեղ գիտակցաբար բաց են թողնվում:

Բ. Պայմանավորվածությամբ հաստատված եկեղեցական միության մոդելը

1. Յուրահատկություն

Բողոքական եկեղեցիներից եկած մեկ այլ մոդել այսօր հայտնի է «Համաձայնեցված Տարբերություն» (գերմ. Versehnte Verschiedenheit) անվան տակ: 1977թ. Թանզանիայի Դար էս Սալամ քաղաքում կայացած Լյութերական դաշինքի համագումարում վերոհիշյալ միության մոդելը հայտարարվեց իբրեւ սույն կազմակերպության նմուշ-մոդելը: Գլխավոր գաղափարն այն է, որ միություն կամեցող եկեղեցիները պահպանում են իրենց յուրահատուկ դավանանքը, որպեսզի հնարավոր լինի սեփական հավատի պատմությունը մեկնաբանել իբրեւ փրկության յուրահատուկ պատմություն: Դավանանքը կամ յուրահատուկ հավատքի հանգանակը վերանորոգման կարիք չունի, ինչպես Օրգանական միության պարագային: Այսպիսով՝ ըստ Լութերական գաղափարախոսության միայն «Համաձայնեցված տարբերությունը» կարող է բերել եկեղեցիների միության:

---

7 Մանրամասնորեն տե՛ս Georg Hintzen / Wolfgang Thönissen, op. cit., էջ 27-29:

8 Տե՛ս անդ, էջ 30:

Այդ տեսանկյունից ելնելով՝ կարելի է նշել, որ.

ա. Միության եկեղեցիները պաշտոնապես ճանաչում են միմյանց՝ իբրեւ եկեղեցիներ: Այստեղ աչքի է ընկնում այն հանգամանքը, որ այլեւս նոր ինքնություն հիմնելու կարիքը չկա:

բ. Միության եկեղեցիները ճանաչում են նվիրապետական աստիճանները: Այստեղ չի ստեղծվում բոլոր եկեղեցիների համար ընդհանուր մի նվիրապետական աստիճան:

գ. Միության եկեղեցիները հաղորդակից են միմյանց աստվածապաշտական արարողություններին (ժամերգություն, պատարագ, ծես եւ այլն) եւ Խորհուրդներին (communicatio in sacris): Եւ մեկ ընդհանուր դավանաբանության կարիք չկա:

դ. Միության եկեղեցիները համագործակցում են եկեղեցական կյանքի բոլոր դրվագներում:

«Համաձայնեցված տարբերություններ» - մոդելի գաղափարախոսությունն արտահայտում է «Դիֆերենցիալ փոխհամաձայնության» (գերմ. Differenzierter Konsens) միտքը, որն ասում է, թէ կոնսենսուսը եւ դիֆերենցիան միեւնույն մակարդակի վրա չեն գտնվում: Այսինքն՝ այն, ինչ ընդհանուր կամ միասնական է (համաձայնեցվածը), գտնվում է մի այլ մակարդակի վրա, քան այն, ինչ տարբեր է: Սակայն «դիֆերենցիալ փոխհամաձայնության» պարագային տարբերությունները պետք է վերաբերեն ընդհանուրին, որպեսզի տարբերություններն այլեւս բաժանողի դպավորություն չթողնեն կամ բաժանող լինեն, այսինքն՝ անգամ տարբերության մեջ պետք է ընդհանուր կետեր գտնել:

«Դիֆերենցիալ փոխհամաձայնության» պարագային կարիք չկա նոր դավանանքի: Միության եկեղեցիները պետք է փորձեն առկա յուրահատուկ դավանանքներն աստվածաբանորեն մեկնաբանել այնպես, որ նրանք այլեւս մեկը մյուսին չհակասեն: Միեւնույն ժամանակ յուրաքանչյուր համայնք իր հավատի հանգանակի մեջ պետք է կարողանա ճանաչել իր յուրահատկությունը: Այն եկեղեցանման համայնքները, որոնց համար Հաղորդության խորհուրդը կենտրոնական դեր չի խաղում, կարող են սահմանափակ միություն հաստատել միմյանց միջեւ, որը միմյանց խորհուրդները ճանաչում է, իսկ նվիրապետությունը՝ ոչ:

2. *Եկեղեցիներ, որոնք միություն են հաստատել պայմանավորվածությամբ*

ա. Առաջին այսպիսի միությունը հիմնադրվեց **Լոյենբերգյան համաձայնագրի** միջոցով 1973 թ. եւ կոչվեց Լոյենբերգյան միություն[9]: Նրանում ընդգրկված են ներկայիս Եւրոպայի 105 բողոքական եկեղեցիներ՝ ռեֆորմատորներ, լյութերականներ եւ միացյալ եկեղեցիներ, վալդենեզացիները եւ Բոհեմյան եղբայրները, ինչպես նաեւ 1994-ից՝ մեթոդիստները[10]: ԵԱԵՄ-ի անդամ եկեղեցիները ճանաչում են միմյանց նվիրապետական կառուցվածքը եւ կապարված խորհուրդները:

բ. 1988թ. Մայսեն քաղաքում պայմանագիր է կնքվում (Մայսենյան պայմանագիր)

---

9 Վերջերս այս անունը փոխվեց եւ ներկայումս կոչվում է «Եւրոպական Ավետարանչական Եկեղեցիների միություն»:

10 Համաձայնագրի տեքստը տե՛ս Dokumente wachsender Ubereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene. Band III: 1990-2001. Hg. u. eingel. H. Meyer u.a.. Paderborn 2003 (= DwÜ 3), 724-731:

Գերմանիայի Ավետարանական Եկեղեցու եւ Անգլիայի Եկեղեցու միջեւ: Այս եկեղեցիները ճանաչում են միմյանց իբրեւ եկեղեցիներ, նաեւ ճանաչում են Հաղորդության խորհուրդը, սակայն չեն ընդունում միմյանց նվիրապետական աստիճանները: Քանի որ Անգլիկան Եկեղեցին եպիսկոպոսական աստիճանից չի ցանկանում հրաժարվել, իսկ ավետարանական եկեղեցիներն այն չեն ընդունում, ապա այս եկեղեցիների միջեւ համապաշտամունք (intercelebratio) չի կարող տեղի ունենալ:

գ. Երրորդ միությունը հիմնադրվում է 1992 թ. Ֆինլանդական Փորվու քաղաքում ստորագրված պայմանագրի հիման վրա (Փորվուի պայմանագիր): Պայմանագրի համաձայն միության մեջ են մտնում Բրիտանական կղզու, Բալթիկայի եւ Սկանդինավիայի Անգլիկան ու Լյութերական եկեղեցիները: Նրանք ճանաչում են ինչպես միմյանց խորհուրդները, այնպես էլ նվիրապետական աստիճանները[11]:

դ. 1997 թ. Եւրոպայի Լոյենբերգյան Միությանը համապատասխանող միությունը Հյուսիսային Ամերիկայում կոչվում է Formula of Agreement: Այս համաձայնության միջոցով հաստատվում է լիարժեք միություն Ամերիկայի Ավետարանական-Լյութերական եկեղեցանման համայնքի, ԱՄՆ-ի Երիցականները, Ամերիկայի Ռեֆորմատոր եկեղեցանման համայնքների եւ «Քրիստոսի միացյալ Եկեղեցիներ» եկեղեցանման համայնքի միջեւ: 1999 թ. Ամերիկայի Ավետարանական-Լյութերական միությունը լիարժեք միություն է հաստատում նաեւ Ամերիկայի «Եղբայր Ունիատների» հետ[12]:

ե. Նույն 1997 թ. պայմանագիր է կնքվում նաեւ Կանադայի Անգլիկան Եկեղեցու եւ Կանադայի Ավետարանական-Լյութերական եկեղեցանման համայնքի միջեւ՝ Վաթերլու քաղաքում, որի համաձայն վերոհիշյալ եկեղեցիները լիարժեք միություն են հաստատում միմյանց միջեւ:

3. Գնահատում[13]

Այս մոդելի յուրահատկություններից մեկն այն է, որ սահմանված չէ, թե ինչպե՞ս պետք է հասկանալ եկեղեցու միությունը, հատկապես, երբ նկատի ունենանք Հաղորդության խորհրդի մեկնաբանությունը կամ նվիրապետական աստիճանների կառույցների հարցը: Չնայած այս յուրահատկությունը բողոքական եկեղեցիների կողմից դրական է համարվում, սակայն, այս մոդելը մնում է ինչպես կաթոլիկ, այնպես էլ ուղղափառ եկեղեցիների համար անընդունելի:

Հարց է առաջանում՝ որքանո՞վ են համաձայնեցված տարբերությունները: Ավելի հասկանալի լինելու համար կարելի է կենտրոնանալ Լոյենբերգյան համաձայնագրում՝ Հաղորդության խորհուրդի մեկնաբանության վրա: Այստեղ փորձ է արվում վեճի պատճառ դարձած հարցերը ոչ թէ լուծելու, այլ այնպես լուսաբանելու, որ վիճող կողմերի համար տարբեր

11 Պայմանագրի տեքստը տե՛ս Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene. Band III: 1990-2001. Hg. u. eingel. H. Meyer u.a.. Paderborn 2003 (= DwÜ 3), 774f:

12 Մանրամասները տե՛ս Georg Hintzen / Wolfgang Thönissen, op. Cit., էջ 39-41:

13 Մանրամասն տե՛ս Harding Meyer, Versehnte Verschiedenheit, Aufsatze zur ökumenischen Theologie, Bd. I und II., Frankfurt a. Main, 1998, 2000:

բանաձեւերը դժվարություն չներկայացնեն: Օրինակ՝ ասվում է. «Խորհրդավոր ընթրիքով հարուցյալ Քրիստոսը նվիրում է ընծաներ՝ վերակոչյալ Հացի եւ Գինու միջոցով՝ բոլորի համար զոհաբերած Իր Մարմինն ու Արյունը: Այսպիսով՝ նա տալիս է Իր անձն առանց խտրականության բոլոր նրանց, ովքեր ընդունում են Հացն ու Գինին: Հավատքը ճաշակում է փրկություն, անհավատությունը՝ դատապարտություն» (Տե՛ս Լոյենբերգյան համաձայնագիր III., Nr. 18 հմմտ. նաեւ II, Nr. 15): Ակնհայտ է, որ այստեղ բացակայում է ինչպե՞ս հարցի պատասխանը, ինչը, սակայն, կարեւոր է, եթե բանակցությունները վարվեն կաթոլիկ կամ ուղղափառ եկեղեցիների հետ:

Գ. Կաթոլիկյան առաջարկներ[14]

Խոսելով կաթոլիկյան առաջարկների մասին՝ անհրաժեշտ է նախ նշել, որ Կաթոլիկ եկեղեցին չի ներկայացնում որեւիցե հատուկ միության մոդել: Իսկ «mortalium animos»-ի առաջարկած ապաշխարության եւ դարձի մոդելը գոնե եւրոպական երկրներում այլեւս արդիական չէ եւ շատ եկեղեցիների ու եկեղեցանման համայնքների համար անընդունելի է: Վատիկանի Բ Ժողովը եւ էկումենիկ Դիրեկտորիաները (ղեկավարությունները) նույնպես ոչ մի մասնավոր առաջարկ չարեցին, սակայն նշեցին եկեղեցական միության համար կարեւոր որոշ կետեր եւ մեթոդական մոտեցման սկզբունքներ: Այդ սկզբունքներից կարեւորագույնն է Հռոմի Պապի դերը, որը ներկայացվում է իբրեւ բոլոր տեղական եկեղեցիների նախագահ[15]:

Հռոմի Կաթոլիկ Եկեղեցու միության սկզբունքը ներկայացված է ընդհանուր առմամբ «Lumen gentium» (LG) Եկեղեցու մասին Հրամանակարգ սահմանադրության մեջ: Այս սկզբունքը կիրառվեց 1983թ. Հռոմի Կաթոլիկ Եկեղեցու կանոնադրության մեջ:

1. «Ecclesiae particulares» մոդելը

ա. «Ecclesiae particulares»՝ իբրեւ Տեղական Եկեղեցի (թեմ)

Վերոհիշյալ մոդելը կարելի է ճիշտ հասկանալ՝ ելնելով եպիսկոպոսական այն ընբռնումից, որը ներկայացվեց եւ ընդունվեց Վատիկանի Բ Ժողովի կողմից: Ըստ այդմ, եպիսկոպոսական ձեռնադրության միջոցով նվիրապետության բոլոր եպիսկոպոս անդամները, որոնք հավաքված են երեւելի մեկ Գլխի ներքո, որը Հռոմի Պապն է, փոխանցում են յուրաքանչյուր եպիսկոպոսին Քրիստոսի ծառայության երեք շնորհները՝ Հովվական, Վարդապետական եւ Քահանայապետական: Եպիսկոպոսական նվիրապետական կարգը (որի միությունը, ինչպես ասացինք, երեւում է Հռոմի Պապի անձում), ցույց է տալիս տարբեր մաս կազմող եկեղեցիների միությունը, քանի որ այդ եկեղեցիների նախագահներն հենց եպիսկոպոսներն են: Այսպիսով տեսանելի է դառնում նաեւ այդ եկեղեցիներին պատկանող հավատացյալների միությունը (LG 23):

---

14 Մանրամասները տե՛ս Wolfgang Thönissen, in Georg Hintzen / Wolfgang Thönissen,op. cit., էջ 73-125:

15 Այստեղ պետք է նշել, որ հանգուցյալ Հովհաննես Պողոս Բ Պապի նման ներկայիս Բենեդիկտոս ԺԶ Պապը պատրաստ է Պապի ատրիճանը եւ նրա նշանակությունը վերանայող բանակցությունների: Այս պարագան բավականին կարեւոր է, եւ այդպիսի մի հնարավորություն չպետք է բաց թողնվի:

բ. «Ecclesiae particulares» եւ «Եկեղեցաման միություններ»

Վատիկանի Բ Ժողովի «Unitatis redintegratio» դեկրետը նշում է, որ Ընդհանրական Եկեղեցին թույլ է տալիս տարբեր կերպ պայմանավորված տեղական եւ կաթոլիկ եկեղեցու մաս կազմող եկեղեցիների գոյությունը[16]: Սակայն «ecclesiae particulares» մոդելը տարբերվում է «եկեղեցաման միություններ» մոդելից նրանով, որ Վատիկանի Բ ժողովը բոլորին, որոնք իրենք իրենց եկեղեցի են կոչում, եկեղեցի չի անվանում: Նա տարբերություն է դնում «եկեղեցի» եւ «եկեղեցաման միություն» հասկացությունների միջեւ: «Եկեղեցիներ» են կոչվում կաթոլիկ եկեղեցու մաս կազմող եւ տեղական եկեղեցիները: Իսկ եկեղեցաման միություն են կոչվում Ռեֆորմացիայից հետո առաջացած կրոնական խմբերն ու միությունները: Կաթոլիկ Եկեղեցին տարբերում է նաեւ Հռոմի հետ միության մեջ գտնվող եւ չգտնվող եկեղեցիները կաթոլիկ եկեղեցու մաս կազմող եկեղեցիներից: Այսպիսով, կաթոլիկ եկեղեցին թույլ է տալիս Պատարագի, ապտվածաբանության եւ հոգեւոր կյանքի տարբեր ավանդություններ, որոնք սակայն Հռոմի եկեղեցուց եւ Հռոմի Պապից բաժանված չեն: Այստեղ ամենամեծ դժվարությունը ուղղափառ եկեղեցիների համար ոչ միայն դավանաբանական տարբերություններն են, այլեւ՝ հռոմեական կաթոլիկ եկեղեցաբանությունը:

գ. Հռոմի հետ միության մեջ չգտնվող եկեղեցիներ

Ինչպես նշեցինք, Վատիկանի Բ ժողովը ճանաչում է հռոմեական տեղական եւ մաս կազմող եկեղեցիներին կից նաեւ Պատրիարքությունները՝ իբրեւ եկեղեցիներ: Ճանաչվում է առաքելական հաջորդականությունը (successia), եպիսկոպոսական եւ քահանայական ապտիճանները, Հաղորդությունը եւ այլն[17]: Այսպիսով՝ հնարավոր է, որ Կաթոլիկ Եկեղեցին մասնակցի այս եկեղեցիների պաշտամունքին: Ըստ կաթոլիկների՝ այս եկեղեցիները կարող են իրենց կառուցվածքը պահպանել եւ միեւնույն ժամանակ Հռոմի հետ միության մեջ գտնվել, իհարկե, միայն այն պարագային, երբ այդ եկեղեցիները վերոհիշյալ իրավունքն ստանան Հռոմի Պապից: Թյոնիսենը նշում է՝ «ամբողջական միություն» (plena communio) հաստատելու համար անհրաժեշտ հետեւյալ քայլերը[18].

1. Կաթոլիկ միությունը հնարավոր է իրականացնել բաժանված միությունը վերականգնելով:

2. Միության վերականգման պայմանը սեփական կարգի խնդիրը չէ, այլ նրա հանդեպ ցուցաբերված ուշադրությունը:

3. Միության վերականգման հիմնական կորիզը հավատի, պաշտամունքային կյանքի եւ նվիրապետության հարցերում միասնությունն է:

4. Միության վերականգնումը պետք է կայանա ապտիճանաբար: Առանց եկեղեցիների միջեւ որեւէ միություն հաստատելու, պետք է մասնակցել միմյանց խորհուրդներին (խոստո-

16 UR 13:

17 UR 15:

18 Տե՛ս Թյոնիսենի հոդվածը, ինչպես նաեւ. Silvia Hell und Lothar Lies (Hg.), Papstamt. Hoffnung, Chance, Ergernis. ökumenische Diskussion in einer globalisierten Welt. Innsbruck 2000, mit Beitragen von Kard. Kasper, orthodoxen und ev. Bischofen und Theologen zur Papstfrage:

վանություն, Հաղորդություն եւ Կարգ հիվանդաց): Միեւնույն ժամանակ պետք է ունենալ եկեղեցական իշխանության թույլտվությունը:

5. Միությունը վերականգնելու համար անհրաժեշտ է մինչ այժմ չլուծված հարցերի պարզաբանումն ու լուծումը:

դ. Հռոմից բաժանված եկեղեցիներ եւ եկեղեցանման միություններ

Այստեղ խոսքը եկեղեցիների (անգլիկանների) եւ եկեղեցանման միությունների մասին է, որոնք առաջացել են ռեֆորմացիայի հետեւանքով: Դժվար է ասել, թե այս եկեղեցիներն ու եկեղեցանման միությունները Կաթոլիկ եկեղեցուն որքանով են մոտ կամ հեռու, քանի որ Կաթոլիկ եկեղեցին չունի չափորոշիչներ, որոնցով հնարավոր լինի այս կամ այն եկեղեցու մոտիկ կամ հեռու լինելն ստուգել: Նկատարժան է, սակայն, որ վերոհիշյալ եկեղեցիները կամ եկեղեցանման միություններն իրենց աստվածաբանության եւ եկեղեցաբանության մեջ ունեն բացթողումներ, որոնք ուղղափառ եւ կաթոլիկ եկեղեցիների կողմից անընդունելի են: Այդպիսի բացթողումներից են, օրինակ՝ Առաքելական հաջորդականության (successia) բացակայությունը, ձեռնադրության բացակայությունը, Եկեղեցու Խորհուրդների եւ դավանաբանության ուղղափառ ըմբռնման բացակայությունը եւ այլն:

Փորձը ցույց է տալիս, որ նման դժվարությունների պարագային միջեկեղեցական հարաբերությունների համար ամենաօգտակար մարտավարությունը երկխոսությունն է եւ ոչ թե ընդհանուր՝ բոլորին վերաբերող միասնական դիրքորոշումը: Էկումենիկ շարժման սկզբից մինչեւ այսօր բազում են օրինակները, որոնք գալիս են ապացուցելու երկխոսությամբ համաձայնության հասնելու փաստը:

2. *Ռահներ – Ֆրիզ ծրագիրը*

1983-ին կաթոլիկ հայտնի աստվածաբաններ՝ Կառլ Ռահները եւ Հայնրիխ Ֆրիզը հրապարակում են իրենց «Եկեղեցիների միությունը՝ իրական հնարավորություն» թեզիսները: Նրանք ցանկանում էին պատասխան գտնել այն հարցին, թէ արդյոք մոտ ապագայում եկեղեցիների միությունը հնարավոր է: Այդ թեզիսները, որոնք հեղինակները քննարկում են, հետեւյալներն են.

I. Քրիստոնեության հիմնական ճշմարտությունները, այնպես, ինչպես բանաձեւված են Սուրբ Գրքում, Առաքելական եւ Նիկիո Հավատքի Հանգանակում, ապագա մեկ Եկեղեցու բոլոր անդամ եկեղեցիների համար պարտադիր են:

II. Դրանից այն կողմ գործում է իրական հավատի սկզբունքը. ոչ մի անդամ եկեղեցի իրավունք չունի այլադավան (dissidens) եւ հանգանակատիպ մի բանաձ մերժելու, որը մեկ այլ անդամ եկեղեցում պարտադիր դավանաբանություն է համարվում:

III. Հիսուս Քրիստոսի այս մեկ եկեղեցում, որը կազմված է միացյալ եկեղեցիներից (տարածքային անդամ եկեղեցիներ, որոնք կարող են իրենց մինչայժմյան համակարգը պահպանել): Այդ անդամ եկեղեցիները կարող են շարունակել գոյատեւել նույն տարածքում, քանի որ սա, ելնելով կաթոլիկ եկեղեցաբանությունից եւ օրինակ Հռոմեական Եկեղեցու պաղեստինյան փորձառությունից, անհնար չէ:

IV. ա) Բոլոր անդամ եկեղեցիները ճանաչում են Հռոմի Պապի Պետրոսական ծառայության իմաստն ու իրավունքը իբրեւ ճշմարտության եւ սիրո մեջ եկեղեցու միության երաշխավոր: բ) Իր կողմից Պապին բացահայտորեն պարտադրվում է անդամ եկեղեցիների ինքնուրույնությունը պայմանավորվածության համաձայն ընդունելու եւ հարգելու: Նա հռչակում է (jure humano), որ ինքը, իր բարձրագույն վարդապետական հեղինակությունից (ex cathedra), որը Վատիկանի Ա Ժողովից սկսյալ կաթոլիկ սկզբունքների համաձայն իրեն է պատկանում, այնպես պիտի օգտվի, որ այն իրավաբանորեն կամ նյութապես համապատասխանի ամբողջ եկեղեցու ընդհանուր ժողովին: Նա իր այդ իշխանությունից պիտի օգտվի այնպես, ինչպես որ հռչակվել են նրա մինչայժմյան ex cathedra որոշումները, այսինքն, կաթոլիկ եպիսկոպոսաց ամբողջ դասի հետ համաձայնությամբ եւ նրանց հետ անմիջական կապի մեջ գտնվելով:

V. Հին ավանդության համաձայն բոլոր անդամ եկեղեցիների ենթաբաժանման գլուխն են համարվում եպիսկոպոսները: Եպիսկոպոսաց ընտրությունն այդ եկեղեցիներում պարտադիր չէ, որ համապատասխանի ներկայումս Հռոմեական Կաթոլիկ Եկեղեցում գործող ձեւին (հռոմեական նոր եկեղեցական իրավունքին նույնպես ծանոթ են եպիսկոպոսաց նշանակման այլ կերպեր, քան միայն Պապի կողմից ազատ ընտրությունը. Կան. 377 • 1):

VI. Անդամ եկեղեցիներն իրենց կյանքի բոլոր ոլորտներում ապրում են փոխադարձ եղբայրական սիրո մեջ, այնպես, որ նախկինում բաժանված եկեղեցիների այժմյան պատմությունը եւ փորձառությունը մյուս անդամ եկեղեցիների կյանքում կարողանան գործնական դառնալ:

VII. Առանց նվիրապետության ասպվածաբանական վավերականության վերաբերյալ բաժանված եկեղեցիներում մեկը մյուսի նկատմամբ դեռեւս գոյություն ունեցող դատապարտության կանխորոշման (praejudicio) բոլոր անդամ եկեղեցիները պարտավորվում են այսուհետ ձեռնադրության աղոթքով այնպես կատարելու, որ նրա ճանաչումը հռոմեական-կաթոլիկ եկեղեցու համար ոչ մի դժվարություն չառաջացնի:

VIII. Անդամ եկեղեցիների միջեւ տիրում է վարչական եւ պաշտամունքային[19] միություն[20]:

Այս թեզերը կարելի է համարել կաթոլիկյան մի փորձ, որի նպատակն է Լոյենբերգյան միության մոդելը բոլոր եկեղեցիների համար եւ հատկապես Կաթոլիկ Եկեղեցու համար ընդունելի ձեւի բերել: Հռոմի Պապի նոր դերի մասին խոսելիս երկու ասպվածաբանները ելնում են Հովհաննես Պողոս Բ Պապի «Ut unum sint» Կոնդակի բովանդակությունից, որը, ինչպես արդեն ասվեց, դիմելով բոլոր եկեղեցիներին, Պետրոսի ծառայությունը կատարելու նոր մոտեցման առաջարկներ է պահանջում:

---

19 Ակնկալվում է պաշտամունքային համամիասնություն (հեղ. դիտ.):

20 Տեքստը գերմաներեն լեզվով է, ներկա թարգմանությունը կատարված է հեղինակի կողմից: Տե՛ս Quaestiones Disputatae 100. Freiburg 1983, S. 17f; Heinrich Fries, Karl Rahner; Einigung der Kirchen - reale Möglichkeit; Erweiterte Sonderausgabe; 2. Auflage der Sonderausgabe; Freiburg 1985:

3. Մասնակցության մոդելը

Վոլֆգանգ Թյոնիսսենն իր ակնարկի մեջ ներկայացնում է, իր ասելով, կաթոլիկյան մի մոդել[21]: Նա, հիմնվելով Վատիկանի Բ ժողովի վրա, եզրակացնում է, որ առաջին հերթին եկեղեցին Քրիստոսի խորհրդավոր ու տեսանելի ներկայությունն է, իբրեւ misterium, (խորհուրդ) երկրորդ հերթին, վերածվում է բոլոր մարդկանց Ս. Երրորդության հետ միության sacramentum-ի (խորհրդակատարության) եւ գործիքի: Աստծո եւ մարդկանց հետ միությունը նշանակում է մասնակցություն Քրիստոսի խորհրդին: Հարկ է նշել, որ նման գաղափարներ կարելի է հանդիպել նաեւ ուղղափառ աստվածաբանության մեջ:

Ուղղափառ տպավորություն է թողնում նաեւ նրա հաջորդ գաղափարը, որի համաձայն եկեղեցին իբրեւ Քրիստոսի մարմին եւ նրանում՝ հատկապես Հաղորդությունը, շնորհում են «Communio»-ի՝ հաղորդության խորհրդի միջոցով Քրիստոսի մարմնի անդամ լինելը, այնպես որ եկեղեցին. ա) Հաղորդության միություն է նշանակում: Այդ միությունը բ) երեւում է Քրիստոսի հանդեպ ունեցած միասնական հավատի, Խորհուրդների կատարման եւ այս երկուսին ենթարկված նվիրապետության մեջ: Սրանից ելնելով՝ գ) հետեւում է, որ եկեղեցիների միությունը կայանում է եպիսկոպոսական կազմ ունեցող տեղական եկեղեցիների ընդհանուր միության մեջ: դ) Այն եկեղեցիները, որոնց միջեւ Բանի եւ Խորհրդի միություն է տիրում՝ դրանք միմյանց հանդեպ «մաս եղող եկեղեցիներ» են: ե) Միությունը վերահաստատելու նախապայմանը ներկայումս Հավատի եւ Քարոզչության, Խորհուրդի եւ Նվիրապետության մեջ կայացող վարդապետության տարբերությունների վերացումն է: զ) Ապա աստիճանաբար հաստատվում է վարչական եւ ծիսական միություն, մինչեւ իսկ միասնական նվիրապետություն:

4. Գնահատում

Ընդհանուր առմամբ հարկ է նշել, որ կաթոլիկ կողմից առաջարկները թեեւ բացահայտորեն ապաշխարության եւ դարձի մոդելը այլեւս չեն գործածում, եւ մի շարք հարցերում պատրաստ են ընդունել այլ եկեղեցիների որոշ տարբերությունները, որոնք սակայն միշտ չէ, որ երկրորդական են, ապա մեկ հարցում, սակայն, կաթոլիկ բոլոր առաջարկները հստակ են Հռոմի Պապի դիրքն ու իրավունքներն ընդհանրական Եկեղեցում:

Կաթոլիկ աստվածաբանության տեսակետից եկեղեցիների ոչ մի միություն չի կարող իբրեւ այդպիսին ընդունվել, եթե այդ միությունը տեսանելիորեն միախմբված չլինի Հռոմի Քահանայապետի շուրջ:

Դ. Ուղղափառ առաջարկներ

Խոսելով ուղղափառ աստուածաբանութեան առաջարկների մասին՝ նախ հարկ է նշել, որ այն վերաբերում է Ուղղափառ Եկեղեցիների մեծ ընտանիքի կողմից արված առաջարկներին:

21 Wolfgang Thönissen, Gemeinschaft durch Teilhabe an Jesus Christus. Ein katholisches Modell für die Einheit der Kirchen, Freiburg, 1996:

Ինչպես կաթոլիկ, նույնպես եւ ուղղափառ եկեղեցիները մինչեւ 19-րդ դար պնդում էին, որ Եկեղեցիների միությունը կարող է վերականգնվել այն ժամանակ միայն, երբ Եկեղեցուց բաժանվածները իրենց արարքների համար զղջան եւ վերադառնան Մայր եկեղեցու գիրկը: Եթե այս տեսակետին կաթոլիկների մոտ այսօր դժվար է հանդիպել, ապա կարելի է ասել, որ սա դեռ ուղղափառ եկեղեցիներում գոյություն ունեցող մի կարծիք է:

Վերլուծելով ուղղափառների կողմից միջեկեղեցական բանակցությունների ընթացքում մինչ այժմ հայտնած դիրքորոշումներն ու նրանց առաջարկները՝ կարելի է եզրակացնել, որ ուղղափառ աստվածաբանությունն իր մասնակցությունն էկումենիկ շարժման մեջ հասկանում է հետեւյալ կերպ. նա ցանկանում է ոչ ուղղափառ քրիստոնյաներին ներկայացնել իր ավանդության մեջ պահպանված առաքելական գանձը եւ նրա վկայությամբ բաժանված եկեղեցիներին դրանել հավատի մեջ միության, այնպես, ինչպես որ այդ հավատքը վկայել են առաքյալներն ու եկեղեցու Հայրերը, եւ ինչպես որ նա պահպանվել է Ուղղափառ Եկեղեցում:

Այսպիսով՝ Ուղղափառ եկեղեցիների մասնակցությունը միջեկեղեցական բանակցություններում ըմբռնվում է իբրեւ եկեղեցու քարոզչության առաքելության շարունակությունը եւ ոչ թե «դավաճանություն ուղղափառ հավատքի հանդեպ», ինչպես որ պնդում են որոշ ծայրահեղականներ[22]:

Ուղղափառ աստվածաբանության առաջարկը հստակորեն ներկայացված է Մյունխենում՝ 1982թ. «Եկեղեցու եւ Հաղորդության խորհուրդը Սուրբ Երրորդության խորհուրդի լույսի ներքո» փաստաթղթում[23], ուր ասվում է, թե գոյություն ունի միայն մեկ եկեղեցի, քանի որ Քրիստոս միայն մի մարմին ունի: Տարբեր տեղական եկեղեցիների միեւնույն ինքնությունն ունենալը հնարավոր է միմիայն այն պարագային, երբ նրանք միեւնույն հավատով, միեւնույն հիշատակությունն են կատարում, ճաշակում են միեւնույն մարմինն ու արյունը Հիսուս Քրիստոսի եւ դառնում մարմին Քրիստոսի, որին նրանք մաս կկազմեին արդեն իսկ իրենց մկրտությունից հետո: Եւ չնայած այն բազում Պատարագներ են մատուցվում, սակայն կատարվող խորհուրդը, որին մենք մասնակից ենք դառնում, նույնն է: Միեւնույն ժամանակ փաստաթուղթն ընդգծում է, որ հաղորդվելով Քրիստոսի Մարմնին ու Արյանը՝ հաղորդվողը ոչ թե մաս է ստանում Քրիստոսից, այլ ընդունում է Նրան ամբողջությամբ: Նույնպես եւ ցանկացած տեղական Եկեղեցի, որը համախմբված է իր եպիսկոպոսի շուրջ եւ կատարում է Ս. Հաղորդության խորհուրդը, Քրիստոսի մարմնի միայն մեկ մասը չէ: Տեղական եկեղեցիներում կատարված պատարագները չեն բաժանում եկեղեցին փոքր մասերի, այլ խորհրդավոր կերպով ցույց են տալիս Եկեղեցու եւ այնտեղ կատարվող խորհուրդի միությունը: Ամեն մի տեղական եկեղեցի միեւնույն ժամանակ միասնական սուրբ Եկեղեցին է, որովհետեւ Ս. Հաղորդության միջոցով նա միանում է Քրիստոսին եւ բոլոր այն համայնքներին, որոնք կատարում են Ս. Հաղորդության խորհուրդը:

---

22 Մանրամասն տե՛ս Մոսկովյան Պատրիարքության Սինոդի սոցիալական հայեցակարգում՝ Orthodoxie Aktuell 4 (2000) H. 9, 21. Beziehung zu den nichtorthodoxen:

23 Տեքստն ամբողջությամբ տե՛ս Gemischte Internationale Kommission den theologischen Dialog zwischen der Romisch-Katholischen Kirche und der Orthodoxen Kirche, Das Geheimnis der Kirche und der Eucharistie im Licht des Geheimnisses der Heiligsten Dreifaltigkeit, München, 1982, in: Dokumente wachsender Übereinkunft (2. Band), 531-541:

Այս կարեւոր նշումները կապարելուց հետո հիշյալ փաստաթուղթը անդրադառնում է երկու պայմանների, որոնք ապահովում են Ս. Հաղորդության խորհուրդը կատարող համայնքի միությունն Ընդհանրական Եկեղեցու հետ: Դրանք են մի կողմից Եկեղեցու առաքելականությունը մյուս կողմից՝ տեղական եկեղեցու ճանաչումը այլ եկեղեցիների կողմից, որով եւ հաստատվում է եկեղեցիների ընդհանրականությունը: Պատրիարքության սահմանում գտնվող եկեղեցիների միջեւ տիրող միությունը եւ միմիանց ճանաչումը հրապարակայնորեն ցույց են տալիս տեղական հողի վրա եկեղեցիների միջեւ տիրող հոգեւոր միությունը: Սակայն այդ տեղական մեկ եկեղեցու հոգեւոր միությունը պետք է իր սահմաններն անցնի, ընդլայնվի ու իր հոգեւոր միության մեջ ընդգրկի նաեւ այլ քույր եկեղեցիների: Այսպիսի ճանաչումը ճշմարիտ է, սակայն այն պարագային, երբ առկա է միություն հավատքի մեջ, երբ առկա է միության ցանկությունը Սիրո եւ Ծառայության մեջ, ոչ միայն խոսքով, այլ նաեւ գործով:

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ ուղղափառ տեսակետի համաձայն Ս. Հաղորդության միջոցով եւ նրա մեջ, որը կատարվում է եւ եպիսկոպոսի նախագահությամբ, հայտնվում է ամբողջ Ընդհանրական Եկեղեցին՝ իր խորհուրդներով: Հարեւան եկեղեցին միեւնույն խորհուրդի միջոցով, Քրիստոսում, Քրիստոսի հետ եւ Նրա միջոցով միեւնույն Ընդհանրական եկեղեցին է: Իրական միությունը եւ փոխճանաչումը այսպիսով հնարավոր է միայն այն պարագայում, երբ առաջին հերթին ամբողջ եկեղեցին եւ նրա խորհուրդը յուրաքանչյուր տեղական, Ս. Հաղորդության խորհուրդը կատարող, եկեղեցում իրապես հայտնվում է, եւ երբ այս միությունն ու նույնականությունը չնայած տարբեր մշակութային կամ ինչ-ինչ երկրորդական տարբերությունների ակնհայտ է դառնում Ս. Հաղորդության խորհուրդը կատարելու ընթացքում:

Ե. Վերջաբան

Վերջաբանի փոխարեն ցանկանում եմ մի քանի առաջարկներով ավարտել այս հոդվածը:

1.Նախ պետք է մեր եկեղեցու աստվածաբանության տեսանկյունից ուսումնասիրել մինչ այսօր մեր եկեղեցու եւ այլ եկեղեցիների միջեւ վարած բանակցությունները, երկխոսություններն ու հանդիպումները: Այստեղ մեր ուշադրությունը կարող ենք կենտրոնացնել երկու ժամանակաշրջանների վրա՝

ա. Նախաէկումենիկ շարժման ժամանակաշրջան (այստեղ պետք է հետազոտվեն միջեկեղեցական բանակցությունները՝ Եկեղեցիների բաժանումից մինչ 20-րդ. դար):

բ. Հետէկումենիկ ժամանակաշրջան (այստեղ պետք է հետազոտվեն միջեկեղեցական բանակցությունները 20-րդ դարից սկսած):

Այս հետազոտությունների նպատակը պետք է լինի Հայ Առաքելական Եկեղեցու վարած միջեկեղեցական բանակցությունների պատմական եւ աստվածաբանական վերլուծությունը: Այսինքն՝ պետք է հստակորեն իմանալ, թե ինչ բանակցություններ եւ երկխոսություններ է վարել մեր եկեղեցին մինչեւ այսօր, ո՞ր հարցերն են քննարկվել այդ բանակցությունների ընթացքում եւ ինչ արդյունքներ են նրանք տվել: Միեւնույն ժամանակ անհրաժեշտ

է ցույց տալ, թե մինչ այսօր ո՛րն է եղել մեր եկեղեցու դիրքը միջեկեղեցական բանակցություններում եւ եկեղեցիների միության ինչ մոդելներ են առաջարկվել մեր կողմից:

2. Նման ուսումնասիրության արդյունքները պետք է վերլուծվեն եւ գնահատվեն հայ աստվածաբանների եւ հոգեւորականների կողմից: Մեծ ուշադրություն պետք է դարձվի այն հարցին, թե մեր եկեղեցու բռնած ուղին կամ ուղիները մեզ հետաքրքրող հարցի շուրջ, արդյոք այսօր կիրարկելի՞ են, թե՞ անհրաժեշտություն կա մի նոր ուղի մշակելու կամ մեր համաձայնությունը տալու արդեն առկա որեւիցե մի այլ մոդելի:

Երբ պարզ լինի մեր եկեղեցու ընտրած ուղին, անհրաժեշտ է մշակել որոշ սկզբունքներ, որոնցով կարողանան ղեկավարվել մեր եկեղեցու հոգեւորականներն ու աստվածաբանները միջեկեղեցական բանակցությունների ընթացքում: Ուխտավորն իր ստանձնած ուխտավայրը ավելի դյուրին կհասնի, եթե ձեռքին քարտեզ ունենա: